

Мр Славко БУРЗАНОВИЋ*

ДЈЕЛО ВИАЛЕ ДЕ СОМИЈЕРА КАО ИСТОРИЈСКИ ИЗВОР О ЦРНОЈ ГОРИ

Наполеонска Француска могла је почетком XIX вијека третирати Црногорце као противнике или као потенцијалне савезнике али је у оба случаја било пожељно да их добро познаје. Најзначајнија су свакако биле информације о броју становника и, посебно, војника којима располаже, о економским богатствима земље и политичким и административним приликама. С обзиром на увијек отворену могућност француског освајачког похода на Црну Гору, било је од значаја и познавање комуникација у земљи и посједовање топографског материјала о њој.

Француски пуковник Жак Луј Виала де Сомијер (1764 - 1849) је по природи свог положаја војног заповједника у непосредном сусједству Црне Горе морао бити добро обавијештен о њој. У Боки Которској Виала де Сомијер службовао је око 6 година. Почетком 1808. као искусан и способан официр био је именован за команданта Херцег Новог. Исту дужност привремено је обављао и у Котору 1810. Од прољећа 1811. био је гувернер Которске провинције да би годину касније био именован за начелника штаба II дивизије Илирске армије са сједиштем у Дубровнику.¹ Неуобичајено за официра овог ранга, Виала де Сомијер се 10. новембра 1810. упустио у авантуру да у пратњи само једног француског војника крене на скоро једномјесечно путовање по Црној Гори како би на лицу мјеста проширио своја сазнања о њој.² Виала је

* Аутор је виши истраживач у Историјском институту Црне Горе

¹ За детаљније биографске податке видјети: Данило Лекић, *Французи о Црној Гори у XIX вијеку*, Београд 1985; http://fr.wikipedia.org/wiki/Jacques_Louis_Vialla.

² Виала не саопштава датум свог повратка у Котор. Наводи да је неко вријеме након његовог повратка дошло до сукоба Црногораца са Турцима, односно турског напада на гранично подручје у коме су страдали неки Пипери. Сукоб се десио почетком јануара 1811. године, виђети Душан Лекић, *Спољна политика Петра I Петровића Његоша (1784 -1830)*, Цетиње 1950, 257.

срдечно дочекан и од представника власти и од обичних људи. Уз јако лично обезбјеђење, које су чинили одабрани и угледни ратници, кретао се углавном простором тзв. Старе Црне Горе односно Катунске, Љешанске, Ријечке и Црмничке нахије. Највише времена провео је у Катунској а најмање у Црмничкој нахији чији је мали дио био у прилици да види при свом повратку правцем Црмница - Стањевићи - Мирац - Котор. Посебно интересовање Виала је показао за Његуше и Цетиње – сједишта двије најзначајније личности у ондашњој Црној Гори- гувернадуре Вука Радоњића и митрополита Петра I Петровића Његоша.³ Манастири на Цетињу, у Острогу и Стањевићима као вјерски и политички центри такође су били значајне дестинације у Виалином итинереру. Приликом посјете манастиру Острогу Виала је био у прилици да се сусретне и са становницима тзв. Брда али вјерујемо да, уз изузетак Бјелопавлића, њихова подручја није посјетио.⁴ Подаци сакупљени у новембру 1810. обогаћивани су накнадним истраживањима и сазнањима. Биљешке које је направио у Црној Гори биле су писане у најсажетијем виду, како због сталних распитивања Виала не би изазвао подозривост својих домаћина. За њихово публикување требало их је употпунити и средити. Подстицај за то Виала је добио годину и по касније у форми службеног захтјева генерала Готјеа од 25. марта 1812. да му, због могућег сукоба са Црном Гором, о њој припреми релевантна обавјештења.

Виала је, нема сумње, био врло квалификован за овај задатак. Извршавајући га, залагао се за очување добрих односа са Црном Гором, мотивисан интересима Француске али и уважавањем Црне Горе. На свом дјелу о Црној Гори Виала је радио већ 1813. године али је несметано могао да му се посвети тек од 1815. након окончања епохе ратова и свог повратка у домовину. Под насловом *Историјско и политичко путовање у Црну Гору* оно је коначно публикувано у два тома у Паризу 1820. Убрзо, изводи из Виалиног дјела доживјели су и своје њемачко издање. Током неколико деценија Виалино дјело било је незаобилазан

³ Годину дана прије Виалиног доласка Владика је енергично одбио француски покушај да на Цетињу има свог представника. Виала је први Француз који је након тога боравио одређено вријеме у Црној Гори. Не намеће ли се и логичан закључак да је неке од задатака пројективаног конзулског боравка у Црној Гори могао да предузме Виала. О Виалиној политичкој мисији у Црној Гори писао је један енглески лист са Малте, чије наводе Виала у свом дјелу оспорава.

⁴ Виалина тврдња да је посјетио манастир Морачу необједљива је из више разлога. Прво, писац није оставио никакав запис о путовању у област Мораче. Није описао ни сам манастир који спада у најимпресивније споменике културе са којима се могао сусрести у Црној Гори. И оно мало што је о манастиру написао нетачно је и конфузно. Виала је причу о утицају Богородичиног култа из Лорета на постанак Цетињског манастира помијешао са причом о Манастиру Морача.

извор за већину странаца који су писали о Црној Гори.⁵ Међу првима који су истакли значај Виалиног дјела као фактографског врела за писање цногорске историје био је и владика Петар II Петровић Његош.⁶

Важност дјела *Историјско и политичко путовање у Црну Гору* појачавала је чињеница да је настало у вријеме у ком је Црна Гора имала неразвијену државну администрацију и сходно томе скромну продукцију аката који би наредним покољењима служила као историјски извор, поготову за проблематику која излази из склопа политичких дешавања.

На црногорском језику дјело се први пут у цјелини појавило тек 1995. године али и тада без одговарајућег критичког апарата. Пажљивим исчитавањем *Историјског и политичког путовања у Црну Гору*, дају се уочити многе непрецизности, нетачности па и мистификације у овом дјелу.⁷

Неспорно најмање поуздан дио Виалиног исказа је онај који се односи на историју Црне Горе. Посебно врви нетачностима кратак историјски преглед изложен у првом поглављу књиге.⁸ У другом тому, поглавља десето, четрнаесто и петнаесто, посвећена су албанским историјским личностима Али- паши Јањинском и Скендербегу који имају мало или нимало везе са историјом Црне Горе а посебно не на начин на који то Виала де Сомијер излаже. О Сомијеровом слабом познавању историје свједочи и чињеница да нашироко разлаже причу о ратном походу Али-паше на Црну Гору, који се никада није десио. При том, Али-паша није личност ни временски ни просторно удаљена од Виале већ његов савременик са којим је француска политика правила извјесне комбинације.

Виалино дјело је релевантан историјски извор када свједочи о догађајима у којима је лично учествовао или био присутан. Значајни догађаји о којима Виала свједочи као учесник су француско–црногорски споразум у Ластви из 1810. и састанак на Мирцу 1812. године. Може се рећи да ови догађаји уоквирују један период релативног мира у односима два сусједа. Првим састанком и споразумом обије су стране тежиле

⁵ Pouqeville F.C. H. L., *Voyage de la Grece*, Paris 1826.

Robert Cyprien, *Les Slaves de Turquie*, Paris 1844.

⁶ Виала де Сомијер, *Историјско и политичко путовање у Црну Гору*, Цетиње 1995, 375 – 376.

⁷ Међу првим критичарима Виалиног дјела био је Милош Поповић 1847. Јован Ердељановић одрицао му је сваку вриједност а Павле Ровински је постављао питање да ли је Виала уопште одлазио у Црну Гору. *Видјети*: Андрија Лаиновић, *Три Француза о Црној Гори, Виала, Делари, Ленорман*, Цетиње 1949. 6.

⁸ Виала пише о постојању словенског царства у VI вијеку са средишем у Дукљи! Он, даље, тврди да је један Балшић пред Млечанима побјегао код сина кнеза Лазара у Русију! Аутор очигледно мијеша Русију и Расцију тј. Рашку. Црнојевиће су Турци протјерали из Црне Горе 1488. године! И т.д.

да се изгледе ранији сукоби и неријешена питања и успостави редовно стање у односима Боке Которске и Црне Горе. Други састанак представљао је покушај да се тај мир очува уочи новог великог европског ратног пожара. Са црногорске стране оба пута присуствовао је Петар I Петровић Његош. Француску страну у Ластви представљали су генерал Бертран, гроф од Сивреа, Луиђи Паулучи и пуковник Виала који је присуствовао и састанку на Мирцу као пратилац генерала Готјеа.

У своје *Историјско и политичко путовање у Црну Гору* пуковник Виала је инкорпорирао и текстове неколико докумената која се одnose на наведене догађаје. У историографији је већ утврђено да они нијесу аутентично пренесени мада је пуковник Виала био присутан приликом њиховог настанка или потписивања. Упоредјујући их са документима сачуваним у архиву на Цетињу, још је Душан Вуксан уочио значајне разлике међу њима. Виала је поменута документа наводио према сјећању и нужно одступио од оригиналног садржаја.⁹

Познавање географије Црне Горе није представљало јачу страну Виалиног дјела. Ово се поготово може рећи за његово слабо познавање хидролошких прилика у Црној Гори.¹⁰ Виала је и аутор једне географске карте Црне Горе за коју је још Ђузепе Валентинели у свом познатом библиографском раду из 1855. о Далмацији и Црној Гори устврдио да је потпуно нетачна и површно направљена.¹¹

Међу најзанимљивије и врло често цитиране елементе Виалиног дјела спадају и подаци о попису који је наводно обављен у Црној Гори 1812. а које је Виала преузео из општинских архива. Ово је типична мистификација којом се жели оставити утисак поузданости и темељитости. Подаци те врсте нијесу постојали у Црној Гори нити је она имала локалну администрацију нити развијену свијест о потреби пописивања становништва и прикупљања статистичких података. Стално настојећи да у окружењу играју војничку и политичку улогу која је превазилазила њихове реалне снаге, црногорски управљачки кругови одбијали су да саопште објективне демографске податке. Све до почетка XX вијека у Црној Гори је преувеличаван број становника, односно њене војне

⁹ Д. Вуксан, *Црна Гора у 1809. и 1810. години*, Записи, год. XII, књ. XXII, 6 (1939), 320-333; Д. Вуксан, *Црна Гора у 1812. години*, Записи, год. XI, књ. XX, 1 (1938), 1-11.

¹⁰ За ријеку Ситницу Виала тврди да се улива у Морачу, дијелећи Катунску од Ријечке нахије, да настаје од потока који се састају код села Бигор, да протиче поред манастира Св. Василија!!! Ријека Сушица се улива у Морачу! Зета се зове Порија! Ни Виалини правци кретања не изгледају логични али то може бити посљедица ћеловања његових црногорских водича којима није било тешко да претпоставе обавјештајне мотиве Виалиног путовања па су због тога могли избјегавати најкраће и најбоље комуникације.

¹¹ Giuseppe Valentini, *Bibliografia dela Dalmazia e del Montenegro*, Zagabria 1855.

ефективе. Виала тврди да је поменути пописом у Црној Гори на површини од 418 миља квадратних у 126 насеља са 6075 кућа, пописано 13 292 за оружје способних људи, односно укупно 53 168 становника, рачунајући учешће војника и цивила у сразмјеру 1 : 4. Виала наводи да је податке »пописа« допунио својим биљешкама, па упоредио са подацима маршала Матутиновића и француског конзула у Котору Декарноа, констатујући подударност ових извора.¹² Претпоставка Јована Ердџановића да је Виала податке о попису преузео из рада Маријана Болице из 1614. није основана. Ријеч је о томе да је Матутиновић или његов непознати извор користио Болицу када није имао савременијих података. Посљедица тога је неодговарајућа анахрона слика о племенској структури Црне Горе заснована на подацима старим готово два вијека. Једино тако је могуће објаснити како је један од територијално најмањих и најсиромашнијих дјелова Црне Горе - Љешанска нахија - приказан као њен популационо и војно најјачи дио.

Додирујући разне аспекте црногорског живота Виала се осврће и на музички живот. Оставио је илустрације народне светковине уз игру, пјесму и свирку са приказом инструмената - неке врсте гусала а такође и нотни запис једне наводно црногорске мелодије. У вези са њим историчар Андрија Лаиновић сматра да се није ријеч о аутентичној црногорској мелодији већ о композицији у стилу ондашње романтичарске француске музике.¹³

Илустрације представљају посебну вриједност Виалиног рада. Оставио нам је први познати портрет владике Петра I Петровића Његоша, описе народне ношње, као и одијела гувернадуре. У своје дјело унио је скице града Котора, појединих цркава, чак и приказ биљних врста. Уочљива је разлика у квалитету ових радова па се у вези са тим може поставити питање његовог ауторства. Такође, може се поставити и питање аутентичности неких ликовних записа. Примјера ради, представља православне цркве какву даје у својој књизи Виала није забиље-

¹² Матутиновићев рад *Огледи о Илирским провинцијама и Црној Гори* стваран је између 1805. и 1811. године, па је нејасно из које су године подаци који се односе на Црну Гору. Матутиновић је свој рад 1811. у форми меморандума, упутио Наполеону. Објављен је тек 2009. L. Matutinović, *Ogledi o Ilirskim provincijama i Crnoj Gori*, Zagreb 2009. Међутим, војним властима у Боки па и Виали де Сомиеру могао је бити доступан у рукопису. Француској јавности био је зато доступан рад Адријана Дипреа који садржи готово идентичне податке као и Матутиновићев рад. - M. A. Dupré, *Mémoire sur Le Montenegro*, Annales des Voyages, de Géographie et de L' Histoire, Paris 1811, 87-119. Иначе, поред поменутих Виала је могао користити и податке несудијеног француског конзула на Цетињу из 1808. Павла Томића и високог француског функционера у Боки Луидија Паулџија. - *Le Bocche di Cattaro nel 1810 con notizie sul Montenegro, relazione di Luigi Paulucci, delegato napoleonico*. Trieste, ed Almerigo Apolonio.

¹³ А. Лаиновић, *Три Француза о Црној Гори*, 60.

жена у Црној Гори гдје су и у Виалино вријеме, као и сада, биле карактеристичне једноставне грађевине релативно скромне висине, са тзв. звоницима на преслицу.

Као историјски извор Виала је најпоузданији када описује свакодневицу, обичаје, начин исхране, начин ратовања Црногораца за шта је врло квалификован извор. Показује занимање за вјерски живот о чему размишља и пише доста либерално и рационално, евидентира стање духа код Црногораца. Виала је оставио и занимљиво свједочанство о политичком и психолошком профилу Петра I Петровића Његоша. Његов портрет је сложен. Виала се труди да укаже на разлике између вланичких личних особина и приватних ставова и његовог церемонијалног и политичког наступа.

Дјело Виале де Сомијера губило је на значају као историјски извор, посебно за политичку историју Црне Горе, у оној мјери у којој је постајала приступачна друга мемоарска литература, у првом реду мемоари маршала Мармона,¹⁴ као и оригинална грађа из министарства иностраних послова француске, Наполеонова преписка, извјештаји француског конзула из Скадра Марка Вруговића (Марка Бруера), мемоари генерала Готјеа¹⁵. Ипак, и након одбацивања или прихватања са резервом многих Виалиних тврдњи, остаје чињеница да је то било, током неколико деценија, најцјеловитије дјело о Црној Гори на француском језику. Као извор за друштвену историју Црне Горе оно и данас има значај.

Mr Slavko BURZANOVIĆ

VIALA DE SOMIER'S WORK AS A HISTORICAL SOURCE ON MONTENEGRO

Summary

Napoleon's France could treat Montenegrins as either opponents or potential allies, but in both cases, it needed to get to know them well. Colonel Somier undertook the adventure of collecting the necessary information in the field during his research visit to Montenegro. The most significant information he collected was about the population number, especially those at the disposal of the army, about the economic resources of the country and the political and administrative situation. Consi-

¹⁴ Marmont, *Memoires du marechal Duc de Raguse 1792 a 1832*, Paris 1857; Маршал Мармонт, *Мемоари*, Split 1984, priredio i preveo Frano Baras.

¹⁵ *Дневник генерала Готјеа из опсадираног Котора 1813 – 1814*, Побједа, 27. новембра – 9. децембра 1988.

dering the ever-open possibility of invading Montenegro, it was important to know the communication system within the country and to own topographic material on it. The information which was then gathered and later printed in the travel memoirs *Historical and Political Travel to Montenegro* represent an important historical source, especially since they were collected at a time when Montenegro had a modest state administration and consequently a modest output of documents i.e. historical sources. Viala's work as a historical source needs to be approached critically like all narrative testimonies.

KEY WORDS: *Vial de Somier, Montenegro, France, historical source*